

تأثیر آینده نگری در زندگی اجتماعی جوانان

سوگند مومن زاده^۱

چکیده

هدف از این پژوهش، بررسی نقش و تأثیر آینده نگری در ارتقاء ابعاد مختلف زندگی اجتماعی جوانان است. در این مقاله، مفهوم آینده نگری از منظر روان شناسی و جامعه شناسی مورد تحلیل قرار گرفت و تأثیر آن بر مسئولیت پذیری اجتماعی، سلامت روابط بین فردی، مشارکت در فعالیت های اجتماعی و پیشگیری از انحرافات رفتاری بررسی شد. یافته های این پژوهش نشان می دهد که آینده نگری به عنوان یک ظرفیت درونی و جهت گیری رفتاری، نقش کلیدی در توانمندسازی اجتماعی نسل جوان ایفا می کند. این نگرش، با ارتقاء خودکنترلی، هدفمندی و معنا در زندگی، زمینه ساز مشارکت فعال، پایداری اخلاقی و مسئولیت اجتماعی در میان جوانان می شود. بر این اساس، آینده نگری نه تنها به عنوان یک ویژگی فردی، بلکه به عنوان یک عنصر اساسی در ثبات و پویایی اجتماعی، نیازمند توجه جدی در سیاست های تربیتی و فرهنگی است.

کلیدواژه ها: آینده نگری، جوانان، زندگی اجتماعی، مسئولیت پذیری، انحرافات اجتماعی.

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه الزهرا شهداد

مقدمه

جوانی، مرحله‌ای حساس و تعیین‌کننده در زندگی انسان است که در آن فرد، نه تنها با شکل‌گیری هویت فردی و اجتماعی مواجه می‌شود، بلکه پایه‌های اصلی جهت‌گیری‌های آینده‌ی زندگی‌اش نیز در این دوره پی‌ریزی می‌گردد. یکی از مؤلفه‌های بنیادین در این مرحله، «آینده‌نگری» است؛ نگرشی که فرد را به سوی پیش‌بینی، برنامه‌ریزی و هدف‌مندی در رفتارها و انتخاب‌های فردی و اجتماعی سوق می‌دهد. در جهانی که تحولات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی با شتابی بی‌سابقه در حال وقوع است، ناتوانی در داشتن تصویری روشن از آینده، می‌تواند موجب سردرگمی، انفعال، و از خودبیگانگی در نسل جوان شود.

آینده‌نگری از سویی، ابزاری روان‌شناختی برای مدیریت اضطراب و ناامنی نسبت به آینده است و از سوی دیگر، عاملی جامعه‌شناختی برای مشارکت مؤثر فرد در حیات جمعی. جوانی که برای آینده خود تصویر روشنی دارد، در تصمیمات خود خردورزانه‌تر عمل کرده، در تعاملات اجتماعی مسئولیت‌پذیرتر ظاهر می‌شود، و در برابر انحرافات یا بحران‌های اجتماعی مقاومت بیشتری از خود نشان می‌دهد. برعکس، فقدان آینده‌نگری با بروز رفتارهای پرخطر، گرایش به روزمرگی، کاهش تعهد اجتماعی، ضعف در مدیریت روابط و انفعال در برابر مشکلات اجتماعی همراه است.

در شرایط کنونی جامعه ما، که هم از نظر ساختار جمعیتی با جمعیت قابل توجهی از جوانان مواجه است و هم از نظر تحولات فرهنگی و رسانه‌ای با چالش‌هایی روبه‌روست، تقویت آینده‌نگری به‌عنوان یک مهارت زندگی اجتماعی ضروری به‌نظر می‌رسد. کاهش امید به آینده، بحران معنا در زندگی، ضعف در شکل‌گیری هویت پایدار، و سستی در پیوندهای اجتماعی، همگی می‌توانند از ریشه‌های کم‌توجهی به آینده‌نگری در تربیت و آموزش جوانان ناشی شده باشند.

با وجود اهمیت بالای این موضوع، همچنان سهم آینده‌نگری در ساختارهای تربیتی، آموزشی و فرهنگی ما کم‌رنگ باقی مانده است. در حالی که بسیاری از نظام‌های آموزشی دنیا، آموزش مهارت‌های زندگی و برنامه‌ریزی برای آینده را جزئی جدایی‌ناپذیر از محتوای درسی قرار داده‌اند، در کشور ما هنوز تأکید عمده بر انتقال اطلاعات، و نه تقویت توانایی‌های روانی و اجتماعی مانند آینده‌نگری است.

از سوی دیگر، مطالعاتی که به بررسی ابعاد روان‌شناختی و جامعه‌شناختی آینده‌نگری پرداخته‌اند، اغلب آن را به صورت بخشی از متغیرهای دیگر نظیر امید به زندگی، معنا در زندگی، یا بهزیستی ذهنی تحلیل کرده‌اند. این پژوهش‌ها، هرچند مفید، اما کمتر به نقش خاص آینده‌نگری در بُعد اجتماعی زندگی جوانان، مانند مسئولیت‌پذیری، مشارکت مدنی، روابط اجتماعی، یا مقابله با انحرافات پرداخته‌اند. این خلأ نظری و کاربردی، ضرورت پژوهشی مستقل برای تحلیل تأثیر آینده‌نگری در زندگی اجتماعی جوانان را دوچندان می‌سازد.

در همین راستا، مقاله حاضر با هدف تحلیل رابطه بین آینده‌نگری و کیفیت زندگی اجتماعی جوانان، تلاش دارد ضمن تبیین مفهومی این دو مؤلفه، ابعاد و سازوکارهای تأثیرگذاری آن را در حوزه‌هایی همچون مسئولیت‌پذیری اجتماعی، روابط بین‌فردی، مشارکت مدنی و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی بررسی نماید. رویکرد مقاله، تحلیلی - توصیفی و مبتنی بر منابع علمی معتبر در حوزه‌های روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، تربیت و آموزش است.

در بخش پیشینه، به طور خاص باید اشاره کرد که برخی مطالعات، مانند تحقیقات در زمینه امید به زندگی، سرمایه اجتماعی، هویت‌یابی، یا سلامت روانی، به طور غیرمستقیم به موضوع آینده‌نگری پرداخته‌اند. اما وجه تمایز این مقاله در آن است که به صورت مشخص، رابطه‌ی مستقیم و چندبعدی آینده‌نگری با مؤلفه‌های عینی زندگی اجتماعی جوانان را محور تحلیل قرار می‌دهد، و در عین حال با نگاه تلفیقی، از یافته‌های میان‌رشته‌ای بهره می‌گیرد.

امید است که نتایج این پژوهش بتواند بستری فراهم کند برای طراحی سیاست‌ها، برنامه‌های آموزشی و راهکارهای تربیتی که هدف‌شان نه فقط اصلاح رفتارهای فردی، بلکه ارتقاء جایگاه اجتماعی نسل جوان و توانمندسازی آنان برای ساخت آینده‌ای روشن باشد؛ آینده‌ای که با تکیه بر عقلانیت، امید، و مسئولیت‌پذیری اجتماعی، به جای تهدید، به فرصت تبدیل شود.

۱. مفهوم‌شناسی

برخی از مفاهیم که در اصل بحث دخیل هستند در این قسمت از تحقیق مفهوم‌شناسی میشود.

۱.۱. آینده‌نگری

آینده‌نگری مفهومی چندوجهی است که در حوزه‌های روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و علوم تربیتی به‌گونه‌ای متفاوت اما مکمل مورد تحلیل قرار گرفته است. در بعد لغوی، «آینده‌نگری» به معنای «نگاه کردن به پیش»، «دوراندیشی»، «برنامه‌ریزی برای آینده» و «پیش‌بینی تحولات آتی» آمده است. در فرهنگ لغت دهخدا، این واژه معادل با «تدبیر و سنجش عواقب امور» تعریف شده است. در منابع روان‌شناسی، آینده‌نگری نوعی جهت‌گیری ذهنی است که با امید، هدف‌مندی، پیش‌بینی پیامدها و آمادگی برای تغییرات آینده مرتبط است.

از منظر روان‌شناختی، آینده‌نگری با متغیرهایی نظیر «امید به زندگی»، «هدف‌مندی»، «خودکارآمدی»، و «برنامه‌ریزی شناختی» هم‌بستگی دارد. افراد آینده‌نگر به‌طور معمول از سطح بالاتری از امید، انگیزه درونی و انعطاف‌پذیری روانی برخوردارند. پژوهش‌هایی در این زمینه تأیید کرده‌اند که جهت‌گیری مثبت به آینده، با ارتقاء بهزیستی روان‌شناختی و اجتماعی هم‌راستا است.^۱ در نظریه «امید» اسنایدر نیز آینده‌نگری به‌مثابه توانایی تعریف اهداف، طراحی مسیرهای رسیدن به آن‌ها و حفظ انگیزش در مواجهه با موانع تلقی می‌شود. در این نگاه، آینده‌نگری صرفاً تخیل یا آرزوپردازی نیست، بلکه نظامی شناختی - انگیزشی برای هدایت رفتار در زمان حال است. از همین رو، آموزش آینده‌نگری نقش مهمی در رشد فردی و اجتماعی دارد.^۲

از منظر جامعه‌شناختی نیز آینده‌نگری بخشی از فرآیند شکل‌گیری هویت اجتماعی و برنامه‌ریزی برای نقش‌های اجتماعی است. جوامعی که ساختارهای فرهنگی و نهادهای اجتماعی آن‌ها زمینه‌ساز شکل‌گیری نگرش آینده‌محور هستند، از ثبات، پویایی و رضایت اجتماعی بیشتری برخوردارند. در

^۱ بهروزی و محمدی، بررسی رابطه معنای زندگی و امیدواری، ص ۵؛ نادی و سجادیان، تحلیل روابط بین معنای

معنوی با امید به آینده، ص ۵۸

^۲ قاسمی و عابدی، اثربخشی آموزش نظریه امید، ص ۲۳

پژوهش عبدالهی، آینده‌نگری به‌عنوان یک شاخص کلیدی سرمایه فرهنگی و نماد بلوغ جامعه تحلیل شده است.^۱

۱.۲. زندگی اجتماعی جوانان

زندگی اجتماعی جوانان مفهومی گسترده و در هم‌تنیده از ابعاد فردی، بین‌فردی و جمعی است که شامل تعاملات اجتماعی، مشارکت مدنی، مسئولیت‌پذیری، اخلاق اجتماعی، تعهد به ارزش‌های جمعی و حضور مؤثر در نهادهای اجتماعی می‌شود. جوانان به‌دلیل قرارگیری در مرحله گذار از نوجوانی به بزرگسالی، نقشی اساسی در پویایی اجتماعی و بازتولید فرهنگی جامعه دارند.

هویت اجتماعی جوانان متأثر از مؤلفه‌هایی همچون سرمایه اجتماعی، سرمایه فرهنگی، تجربیات تعامل با نهادهای اجتماعی، و انتظارات و فرصت‌های جامعه است.^۲ در پژوهش اسکندری‌فرد نیز آمده است که فعالیت‌های پرورشی، اگر به شکل هدفمند طراحی شوند، نقش مؤثری در تقویت ابعاد هویتی و اجتماعی جوانان ایفا می‌کنند.^۳

مطالعات دیگری نیز تأیید کرده‌اند که زندگی اجتماعی سالم، زمانی تحقق می‌یابد که فرد دارای احساس تعلق، امید به آینده، هدف‌مندی، و توانمندی در تصمیم‌گیری و ارتباط مؤثر باشد.^۴ بنابراین، آینده‌نگری را می‌توان یکی از پیش‌نیازهای اساسی برای کیفیت‌بخشی به زندگی اجتماعی دانست.

۲. تحلیل تأثیر آینده‌نگری در ابعاد مختلف زندگی اجتماعی جوانان

آینده‌زدگی نباید ما را از درس‌های گذشته و تأثیر آن بر ساخت حال و آینده غافل کند. جمله کلیدی «گذشته چراغ راه آینده است» به معنای ماندن در گذشته نیست، بلکه به درس‌ها و عبرت‌هایی اشاره دارد که باید وضعیت کنونی و آینده را بسازد. غربی‌ها در علوم تجربی مانند هوش مصنوعی، کوانتوم و ژنوم، خود را دهه‌ها قبل برای امروز آماده کرده‌اند. این آمادگی حاصل طراحی الزامات، ارائه پیشنهادات و یافتن روش‌های اجرایی مناسب بوده است. اگر فرهنگستان علوم نتواند

^۱ عبدالهی، تبیین جامعه‌شناختی امید به آینده، ص ۳۵

^۲ وحیدا و کلانتری، رابطه سرمایه اجتماعی با هویت اجتماعی دانشجویان، ص ۷۱

^۳ اسکندری‌فرد، بررسی رابطه فعالیت‌های پرورشی مدارس و ابعاد هویتی، ص ۱۲۷

^۴ هزارجریبی و آستین‌افشان، بررسی عوامل مؤثر بر نشاط اجتماعی، ص ۱۳۳

شاخص‌های انسجام اجتماعی معرفی شده و تأکید شده است که تضعیف آن می‌تواند به گسترش بی‌نظمی، بی‌اعتمادی و رفتارهای پرخطر منجر شود.^۱

افزون بر این، فقدان آینده‌نگری به شکل مستقیم بر مصرف مواد مخدر، گرایش به گروه‌های انحرافی و رفتارهای پرریسک جنسی نیز تأثیرگذار است. به‌ویژه در مطالعه نادی و سجادیان، رابطه مثبت و معناداری بین معنای زندگی و خودتنظیمی رفتاری مطرح شده است؛ افرادی که برای زندگی خود هدف و آینده دارند، کمتر درگیر رفتارهای ویرانگر می‌شوند.^۲

در بُعد فرهنگی، دیدگاه بوردیو و تحلیل شویره و فونتین بر این نکته تأکید دارد که نابرابری در توزیع «سرمایه نمادین» و «دسترسی به آینده» یکی از دلایل مهم حاشیه‌نشینی و انحراف است. جوانانی که خود را از آینده اجتماعی طردشده می‌بینند، واکنش خود را در قالب پرخاش اجتماعی یا انحراف بروز می‌دهند.^۳

پژوهش ملک‌عباسی درباره هویت دینی نیز نشان داده است که آینده‌نگری دینی، با ایجاد احساس مسئولیت در برابر خود، دیگران و خدا، از بروز رفتارهای انحرافی پیش‌گیری می‌کند. در واقع، هویت دینی آینده‌نگر، رفتار را در افق آخرت نیز معنا می‌بخشد و کنترل درونی را تقویت می‌کند.^۴ مطالعات هزارجریبی و صفری نیز اثبات می‌کنند که احساس ناامنی، فقدان رضایت اجتماعی و بی‌اعتمادی، در تعامل با نبود چشم‌انداز مثبت از آینده، عوامل زمینه‌ساز برای بروز انواع ناهنجاری‌های اجتماعی هستند.^۵

همچنین در تحقیق گیتی قریشی، اشاره شده است که دانشجویان سال اول به دلیل نداشتن درک صحیح از آینده، بیشتر مستعد تعارضات هویتی و کنش‌های انفعالی هستند، در حالی که سال‌پایانی‌ها به دلیل وضوح بیشتر در اهداف، تعاملات اجتماعی پایدارتری داشته‌اند و کمتر درگیر تعارضات بوده‌اند.^۶

^۱ عبداللّهی، تبیین جامعه‌شناختی امید به آینده، ص ۳۶

^۲ نادی و سجادیان، تحلیل معنای معنوی، ص ۶۴

^۳ شویره و فونتین، واژگان بوردیو، ص ۸۸

^۴ ملک‌عباسی، شکل‌گیری هویت دینی، ص ۴۶

^۵ هزارجریبی و صفری شالی، رضایت از زندگی و احساس امنیت، ص ۲۳

^۶ گیتی قریشی، سطح امیدواری، ص ۴۹

در همین راستا، اسکندری فرد نیز تأکید می‌کند که برنامه‌ریزی‌های پرورشی، وقتی مبتنی بر آینده‌نگری باشد، می‌تواند از افت تحصیلی، ترک تحصیل، بزهکاری و رفتارهای پرخطر جلوگیری کند. او به رابطه مستقیم میان برنامه‌ریزی شخصی و کاهش تخلفات مدرسه‌ای اشاره دارد^۱. آینده‌نگری، با افزایش توان تحلیل پیامدهای رفتار، تقویت هدف‌مندی، کاهش ناامیدی و توسعه خودکنترلی، به‌مثابه ابزاری کلیدی در پیشگیری از انحرافات اجتماعی عمل می‌کند. جوامعی که در تربیت جوانان، آینده‌نگری را به‌صورت هدف‌مند آموزش دهند، هزینه‌های سنگین فرهنگی، روانی و امنیتی ناشی از انحرافات اجتماعی را به‌طور مؤثری کاهش خواهند داد.

نتیجه‌گیری

در یک تحلیل جامع از ابعاد گوناگون زندگی اجتماعی جوانان، روشن شد که آینده‌نگری به‌عنوان یک ظرفیت روانی، شناختی و جامعه‌شناختی، نقشی بنیادین در کیفیت زیست اجتماعی ایفا می‌کند. جوانی که دارای نگرش آینده‌محور است، نه‌تنها در مسیر تحقق اهداف فردی خود گام برمی‌دارد، بلکه به نقش و تأثیر اجتماعی خود نیز آگاه است.

در بخش‌های مختلف مقاله مشخص شد که آینده‌نگری زمینه‌ساز تقویت مسئولیت‌پذیری اجتماعی، سلامت و پایداری روابط انسانی، مشارکت فعال در امور اجتماعی و کاهش انحرافات رفتاری است. آینده‌نگری با ارتقاء خودکنترلی، معنا بخشی به زندگی، توانمندسازی هویتی و افزایش امید، باعث می‌شود جوانان به‌جای حرکت در مسیر انفعال و واگرایی، در مسیر کنش‌گری، تعهد و پویایی اجتماعی قرار گیرند.

در بُعد روان‌شناختی، این نگرش با کاهش اضطراب اجتماعی، افزایش انگیزش و شکوفایی روانی مرتبط است. در بُعد جامعه‌شناختی نیز آینده‌نگری با سرمایه اجتماعی، اعتماد عمومی و ثبات فرهنگی پیوند دارد. فقدان آینده‌نگری نه‌تنها باعث ناپایداری هویتی در فرد می‌شود، بلکه در سطح کلان اجتماعی نیز می‌تواند منجر به بی‌نظمی، کناره‌گیری از مسئولیت‌های جمعی، و گسترش ناهنجاری‌های رفتاری شود.

^۱ اسکندری فرد، فعالیت‌های پرورشی مدارس، ص ۱۲۲

تقویت آینده‌نگری از طریق نظام آموزش و پرورش، رسانه‌ها، خانواده، نهادهای فرهنگی و دینی، یک ضرورت راهبردی برای رشد متعادل و پایدار جوانان و به تبع آن جامعه به‌شمار می‌رود.

فهرست منابع

۱. اسکندری فرد، حسین. (۱۳۹۱). "بررسی رابطه بین میزان فعالیت‌های پرورشی مدارس و ابعاد هویتی دانش‌آموزان". فصلنامه روان‌شناسی تربیتی. شماره بیست و پنجم، سال هشتم: ۱۱۴-۱۳۶.
۲. بهروزی، نوروز و محمدی، نوراله. (۱۳۸۷). "بررسی رابطه معنای زندگی و امیدواری در دانشجویان دانشگاه شیراز". مجموعه مقالات چهارمین سمینار سراسری بهداشت روانی.
۳. شویره، کریستی ین و فونتین، اولیویه. (۱۳۸۵). واژگان بوردیو. مرتضی کتبی. تهران: نشر نی.
۴. عبدالهی، مهرناز. (۱۳۸۹). "تبیین جامعه شناختی امید به آینده". رشد آموزش اجتماعی. شماره دوم: ۴۱-۳۴.
۵. عسگری، پرویز و شرف‌الدین، هدی. (۱۳۸۹). "رابطه اضطراب اجتماعی، امیدواری و حمایت اجتماعی با احساس ذهنی بهزیستی در دانشجویان". فصلنامه یافته‌های نو در روانشناسی. دوره ۳، شماره ۹: ۳۶-۲۵.
۶. علیزاده اقدم، محمد باقر. (۱۳۹۱). "بررسی میزان امید به آینده در بین دانشجویان و عوامل موثر بر آن". جامعه‌شناسی کاربردی. سال ۲۳، شماره چهارم: ۲۰۶-۱۸۹.
۷. قادرزاده، امید. (۱۳۹۰). "تاثیر اشکال مختلف سرمایه بر هویت جمعی زنان". زن در توسعه و سیاست. سال نهم، شماره سوم: ۶۵-۳۵.
۸. قاسمی، افشان و عابدی، احمد. (۱۳۸۸). "اثربخشی آموزش گروهی مبتنی بر نظریه امید اسنایدر بر میزان شادکامی سالمندان". دانش و پژوهش در روانشناسی کاربردی. شماره چهل و یک: ۴۰-۱۷.

۹. گیتی قریشی، اشرف السادات. (۱۳۸۸). "سطح امیدواری در دانشجویان سال اول و سال آخر رشته روان‌شناسی". اندیشه و رفتار. دوره سوم، شماره دوازدهم: ۴۵-۵۶.
۱۰. ملک عباسی. (۱۳۸۵). "چگونگی شکل‌گیری هویت دینی". ماهنامه رشد آموزش راهنمایی تحصیلی. دوره دوازدهم، شماره بیست و پنجم: ۳۶-۵۶.
۱۱. نادى، محمدعلى و سجادیان، ایلناز. (۱۳۹۰). "تحلیل روابط بین معنای معنوی با بهزیستی معنوی، شادی ذهنی، رضایت از زندگی، شکوفایی روان‌شناختی، امید به آینده و هدفمندی در زندگی دانشجویان". طلوع بهداشت. سال دهم، شماره سوم: ۵۴-۶۸.
۱۲. وحید، فریدون و کلانتری، صمد. (۱۳۸۲). "رابطه سرمایه اجتماعی با هویت اجتماعی دانشجویان: مطالعه موردی یازده دانشگاه دولتی شهر تهران". مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان. سال هفدهم، شماره دوم: ۵۹-۹۲.
۱۳. هزارجریبی، جعفر و پروانه آستین افشان. (۱۳۸۸). "بررسی عوامل موثر بر نشاط اجتماعی (با تاکید بر استان تهران)". جامعه‌شناسی کاربردی. سال بیستم، شماره اول: ۱۱۹-۱۴۶.
۱۴. هزارجریبی، جعفر و رضا صفری شالی. (۱۳۸۸). "بررسی رضایت از زندگی و جایگاه و احساس امنیت در آن: مطالعه در بین شهروندان تهرانی". فصلنامه انتظام اجتماعی. سال اول، شماره سوم: ۷-۲۸.

